

פרק ראשון מהספר גיאוגרפיה של המזרח התיכון - ארנון סופר דלית לין

סיכום: ערן דוד חדד

מבוא - הגיאוגרפיה הפוליטית של המזה"ת - הגדרת האזור וגבולותיו

מקור השם "מזרח תיכון" ושמות נוספים

מקור השם הוא בגישה שהיתה נפוצה בעבר לפיה "אירופה היא מרכז העולם". המונח "מזרח קרוב", שבו השתמש לראשונה ארכיאולוג בריטי בשנת 1902, משקף נקודת מבט אירופית ובמונח זה התכוונו לכל המרחב שהיה בשליטת האימפריה העות'מאנית - טורקיה, ארצות הבלקן (יוון, בולגריה, יוגוסלביה לשעבר), מצרים, חלק מצפון אפריקה, סוריה, לבנון וישראל. ב"מזרח רחוק" נכללו סין ויפן. במונח "מזרח" התכוונו לאזור הודו.

במלחמת העולם השנייה הקימו הבריטים את "מפקדת המזרח התיכון" כדי להגן על האזור מפני הגרמנים. במפקדה זו נכללו מצרים, סודן, ישראל, ירדן, קפריסין, עיראק, המפרץ הפרסי, סומליה ואזור עדן שבתומן.

בתום מלחמת העולם השנייה הגדיר ראש ממשלת בריטניה את המזרח התיכון במילים - "העולם הערבי ועוד כמה מדינות". בשנת 1957 קבע שר החוץ של ארה"ב כי המזה"ת כולל את כל האזור המשתרע מטורקיה בצפון ועד אתיופיה, סודן וערב הסעודית בדרום, ומלוך במערב ועד פקיסטן במזרח.

חלקים שונים מהאזור שמכונה כיום המזרח התיכון נקראו במהלך ההיסטוריה בשמות שונים:

1. "הלבנט" - מונח צרפתי שפירושו "ארצות הזריחה". בתחילה שם זה כלל את כל הארצות שסמוכות לים התיכון מיוון ועד מצרים כולל בצורה קשתית. בהמשך השם "לבנט" הצטמצם רק לסוריה, לבנון, ירדן וישראל. כיום המונח מתייחס רק לסוריה ולבנון (שהיו בעבר תחת שלטון המנדט הצרפתי).

2. "אסיה הקטנה" - מונח זה מתייחס כיום רק לטורקיה.

3. "קדמת אסיה" - במושג זה השתמשו לפני מלחמת העולם הראשונה. המונח כלל את כל השטח של חצי האי ערב, סוריה, לבנון, מישורי מסופוטמיה בעיראק, רמת אנטוליה בטורקיה, איראן.

4. "ארצות ערב והעולם הערבי" - מושג חדש יחסית שכולל את כל המדינות ששייכות ללאום ערבי (שפה ערבית). לא כולל את טורקיה ואיראן, שהן מדינות מוסלמיות בדתן אך לא ערביות בלאומיותן.

5. "הסהר הפורה" / "הקשת הפורייה" - מקור השם הוא בצורתו הקשתית, שמתחילה בעיר בצרה בדרום בעיראק באזור דרום מסופוטמיה - אזור המכונה "ארם נהריים" (ארץ 2 הנהרות - הפרת והחידקל), משם צפון מערבה לעבר טורקיה, ואז דרומה לאורך חופי מזרח הים התיכון (לבנון, ישראל) עד לדלתא של הנילוס בצפון מצרים.

חשיבותו של "הסהר הפורה":

- אזור עם מיס מנהרות או גשמים ומכיל אדמת סחף פורייה לחקלאות.
- התיישבות רבה בתחומי "הסהר הפורה". בעבר שימש "הסהר הפורה" כמרכז של אימפריות ותרבויות קדומות כמו בבל, אשור, אכד, שומר, הפרעונים במצרים).

יש חוקרים שמרחיבים את "הסהר הפורה" עד לסגירת מעגל - כאשר כוללים את הנילוס כולו עד למקורותיו באתיופיה ומרכז אפריקה, ומשם לכיוון תימן וחופי המפרץ הפרסי ועד לנהר שט אל ערב (הנהר בדרום עיראק שמאחד את הפרת והחידקל ונשפך למפרץ הפרסי).

"הסהר הפורה" או הטבעת הפורייה המורחבת מקיפים אזור מדברי רחב ושומם ברובו שנמצא באמצע של הטבעת.

החשיבות הגיאופוליטית - הבינלאומית של המזרח התיכון

ה"גיאופוליטיקה" עוסקת בקשר שבין תופעות גיאוגרפיות פיסיות או אנושיות לבין יחסים פוליטיים בין מדינות. "הגיאופוליטיקה" כוללת את הנושאים הבאים - קביעת גבולות, שליטה על אוצרות טבע כמו מים ונפט ("הזהב הלבן", "הזהב השחור"), שליטה על מעברי מים חשובים (מיצרי ים ותעלות). שפע הנפט של מדינות ערב מנוצל להשגת מטרות פוליטיות. מלחמות רבות פרצו על רקע גורמים גיאוגרפיים, לדוגמא - הרקע למלחמת ששת הימים היה שמצרים חסמה את מיצרי טירן למעבר אוניות ישראליות, והניסיון להטות את מקורות המים של נחל הירדן ע"י סוריה, פלישת עיראק לכווית בניסיון להגדיל את רצועת החוף של עיראק ועוד.

הגורמים הגיאוגרפיים שמעניקים למזה"ת חשיבות בינלאומית וממקדים את ההתעניינות של מדינות העולם במזה"ת:

1. המזה"ת מהווה גשר יבשתי, ימי ואווירי בין שלוש יבשות (אסיה, אפריקה, אירופה):

א. "גשר יבשתי" - בתחומי המזה"ת נמצאות מספר דרכים יבשתיות היסטוריות חשובות, שבהן עברו צבאות וסוחרים ולאורכן התפתחו ערים גדולות וחשובות - מסעות הצלבנים, מסעות נפוליון, מסעות הבבלים והפרסים, מסעותיו של אלכסנדר הגדול, מסעות המונגולים ממרכז אסיה, מסע של הצבא הגרמני במלחמת העולם השנייה, שנבלם ע"י הבריטים בקרב אל עלמיין מערבית לעיר אלכסנדריה שבמצרים.

- "דרך המשי" - חיברה בין אירופה לבין סין ועברה בצפון המזה"ת באזור טורקיה ואיראן (דרך איסטנבול ואנקרה שבטורקיה, טהרן ומשהד שבצפון איראן). הובלת משי מסין.
- "דרך הים" - חיברה בין "ארם נהריים" (עיראק) ל"ארץ הנילוס" (מצרים). דרך זו עברה מבצרה שבדרום עיראק, דרך בגדאד, דמשק, יפו, אשקלון, עזה, קהיר. מסלול "דרך הים" דומה למיקום "הסהר הפורה".
- "דרך המלך" - ציר לאורך, בתקופת האימפריה העות'מאנית, שקישר בין המרכז הפוליטי שבאיסטנבול לבין המרכז הדתי שבערים מכה ומדינה, שבחבל חיג'אז במערב ערב הסעודית. בסמוך לדרך זו התפתחה "מסילת הברזל החיג'אזית".

העובדה שהמזה"ת היווה כבר בעבר "גשר יבשתי" חשוב השפיעה בשני תחומים:

- התפתחות ערים חשובות וגדולות בהיסטוריה האנושית - קהיר, בגדאד, דמשק.
- במזה"ת נוצר הרכב אוכלוסייה מאוד מגוון.

ב. גשר ימי" - בתחומי המזה"ת נמצאים מספר מעברי מים טבעיים ומלאכותיים מהחשובים בעולם:

- תעלת סואץ - מעבר מלאכותי שמחבר בין הים התיכון לבין מפרץ סואץ וממנו לים סוף ובכך מקצרת את השיט מאירופה למזרח הרחוק במקום להקיף את אפריקה. חשיבות רבה למעבר של סחורות ומכליות נפט מהמפרץ הפרסי אל אירופה. אורך התעלה 195 ק"מ, התעלה הועמקה במשך השנים ל 25 מ', והורחבה

עד ל 365 מ' (הרוחב הראשוני היה פחות מ 100 מ' העמקת והרחבת התעלה נועדו לאפשר מעבר של אוניות מטען גדלות. זמן המעבר בתעלה נמשך 15 שעות.

תרומת התעלה למצרים:

- א. מקור הכנסה חשוב (גביית דמי מעבר, מיסים)
- ב. חיזוק מעמדה האסטרטגי והפוליטי של מצרים.
- ג. התפתחות ערים לאורך התעלה - פורט סעיד, סואץ ואיסמאעיליה. מדובר על ערי נמל עם פעילות של מסחר ותעשיות נפט (בתי זיקוק). תחזוקת התעלה והפעלתה הן מספקים מקורות תעסוקה לתושבי הערים הללו.

תעלת סואץ חשובה יותר לצורך מעבר סחורות ונפט ופחות למעבר נוסעים, שמעדיפים יותר את התחבורה האווירית.

מאז פתיחתה, היתה תעלת סואץ סיבה למלחמות ולסכסוכים ולהתערבות זרה - יריבות בין צרפת לבריטניה על השליטה עליה, בשנת 1956 נסגרה התעלה עקב מלחמה של בריטניה, צרפת וישראל נגד מצרים. בין 1967 ל 1973 היתה התעלה סגורה בשל מלחמת ששת הימים, מלחמת ההתשה ומלחמת יום כיפור. חסימת התעלה פגעה הן בכלכלת מצרים והן בכלכלה העולמית.

בתחום הובלת הנפט בתעלת סואץ חלה ירידה ממספר סיבות:

- א. מכליות הנפט המודרניות הענקיות לא מסוגלות לעבור בתעלה.
- ב. בניית צינורות נפט חלופיים לתעלה.
- ג. יפן ומזרח אסיה הפכו לצרכניות נפט חשובות מהמזה"ת, והובלת הנפט אליהן אינה זקוקה לתעלת סואץ.

• מיצר באב אל מנדב - מעבר מים טבעי שמחבר בין ים סוף לבין הים הערבי (שהוא חלק מהאוקיאנוס ההודי).

• מיצר הורמוז - מעבר מים טבעי שמחבר בין המפרץ הפרסי לבין מפרץ עומאן והים הערבי. גם מעבר מים זה מהווה מוקד למתיחות בינלאומית. חשיבות רבה בכל הקשור להובלת נפט מהמפרץ הפרסי. יש בעיות בתנועת מכליות נפט בעת מלחמות (מלחמת איראן-עיראק בשנות ה 80 ומלחמת המפרץ בשנת 1991).

• מיצרי טירן - מחברים בין מפרץ אילת לבין ים סוף ומשם לאוקיאנוס ההודי או לים תיכון. חשיבות כלכלית רבה עבור ירדן, שזהו אפשרות המוצא הימי היחיד שלה. בשנת 1967 החליט נאצר נשיא מצרים לחסום את מיצרי טירן בפני מעבר של אוניות ישראליות. פעולה זו של מצרים היוותה סיבה מרכזית לפרוץ מלחמת ששת הימים ולכך שישראל תקפה את מצרים ב 1967.

• מיצרי בוספורוס ודרדנלים - מעברי מים טבעיים בתחומי מדינת טורקיה. הבוספורוס מחברים בין הים השחור לים מרמרה. הדרדנלים מחברים בין ים מרמרה דרך הים האגאי אל הים התיכון. העיר איסטנבול התפתחה משני עברי מיצר הבוספורוס. למיצרי ים אלו יש חשיבות אסטרטגית רבה והם מחזקים את מעמדה של טורקיה.

מעצמות אירופה ניסו במאות 19 – 18 לחסום את הגישה של רוסיה הצארית דרך מיצרי הבוספורוס והדרדנלים אל הים התיכון, שנחשב לים "חס" שלא קופא בחורף, בניגוד ליתר הימים שמקיפים את רוסיה. פעילות זו נמשכה גם נגד ברית המעצמות בתקופת "המלחמה הקרה" (עד לפירוקה של ברה"מ).

מיצרי הים הטבעיים הם בינלאומיים וחסימתם בפני מעבר אוניות של מדינה מסוימת מהווה עילה (סיבה) למלחמה. השיט והמעבר במיצרי ים אינו עולה כסף.

ג. "גשר אוירי" - קיצור מסלולי הטיסה מאירופה אל המזרח הרחוק ואל אפריקה. למזה"ת יש יתרונות של אקלים נוח יחסית לטיסה רוב השנה - מיעוט סערות, ערפל ועננות. למספר נמלי תעופה במזה"ת יש חשיבות בינלאומית - קהיר, טהרן, אבו דאבי.

2. המזרח התיכון הוא אזור עשיר בנפט - כ 65% מכלל עתודות (כמויות ידועות) הנפט העולמיות נמצאות באדמת המזה"ת ובמיוחד באזור המפרץ הפרסי ובמדינות שסביבו. המזה"ת הפך לספק נפט עיקרי של מדינות מפותחות - יפן, אירופה וארה"ב. מדינות המערב (ארה"ב ומערב אירופה) מעונינות להבטיח זרימה חופשית של נפט מהמזה"ת לצורך פעילותן התעשייתית, ולכן שואפות לשמור על מחיר נמוך יחסית של חבית נפט. רוב הנפט המזרח תיכוני מיועד לייצוא.

מדינות המערב (אירופה וארה"ב) חוששות שהתחזקות התנועות האסלאמיות הקיצוניות תפגע באינטרסים הכלכליים של מדינות המערב, וחוששות מפעולות טרור והשתלטות איראנית על נכסי הנפט של המזה"ת.

לנפט המזרח תיכוני שלושה יתרונות עיקריים:

- כמות רבה, מאגרים גדולים. כל באר נפט מניבה כמות עצומה של נפט בהשוואה לבארות נפט במערב.
- הפקת הנפט קלה וזולה יחסית.
- קירבה גיאוגרפית אל מרכזי הצריכה במערב אירופה.

היתרונות שהעניק הנפט למדינות שמפיקות אותו:

- מקור הכנסה מייצוא. עוצמה כלכלית. עלייה בתל"ג.
- ההכנסות נוצלו לפיתוח ולצמיחה כלכלית - הקמת תעשיות, פיתוח תשתיות ותחבורה, יצירת מגוון תעסוקות ולכן הגירה של עובדים רבים אל אזור המפרץ הפרסי, עליה ברמת החיים, אספקת שירותים ציבוריים, התפתחות יישובים חדשים וגידול ניכר בכמות האוכלוסייה בחופי המפרץ הפרסי, פיתוח חקלאי בעזרת התפלת מים (חקלאות שלחין, גידול חיטה בסעודיה).
- הנפט מעניק למדינות כוח פוליטי ומנוצל כ"נשק פוליטי" (השגת רווח פוליטי וקידום אינטרסים פוליטיים).

אירועים פוליטיים ומלחמות במזה"ת גורמות לעלייה משמעותית במחירי הנפט - לדוגמא "משברי הנפט" בשנות ה 70 בעקבות מלחמת יום כיפור ב 1973 והמהפכה האסלאמית באיראן ב 1979. כשמחירי הנפט גבוהים אז מדינות המערב המפותחות מייבאות פחות נפט מהמזה"ת ומגבירות את השימוש במקורות אנרגיה חלופיים. כתוצאה מכך פוחתות ההכנסות ואז נבלמת ומואטת הצמיחה הכלכלית.

3. הסכסוך הערבי ישראלי - מלחמות בין ישראל למדינות ערב זעזעו את העולם כולו ופגעו בכלכלת העולם - בשל עליית מחירי הנפט (משברי האנרגיה) ובשל סגירת תעלת סואץ. מדינות שונות בעולם מנסות "לתווך" בין ישראל לשכנותיה ולנסות לפתור את "הבעיה הפלשתינאית", כדי לקדם אינטרסים פוליטיים עצמיים, וכדי לבסס את "דריסת הרגל" (האחיזה) שלהן במזה"ת - ועידות שלום, הסכמי אוסלו וכו'. הסכסוך הערבי ישראלי תרם להגברת הפעילות של ארגוני טרור בעולם כולו. הסכסוך הערבי-ישראלי, המלחמות והמתחים הצבאית גרמו לכך שהמזה"ת נחשב לצרכן חשוב של נשק וכלי לחימה שמוצרים במדינות שונות בעולם (במיוחד בארה"ב ואירופה). בתקופת "המלחמה הקרה" והיריבות בין הגוש הקומוניסטי בהנהגת ברה"מ לבין הגוש המערבי בהנהגת ארה"ב היו עיסקאות נשק שונות בין מדינות המזה"ת לבין ארה"ב או ברה"מ. כל אחת מהמעצמות שאפה לחזק את מעמדה והשפעתה במזה"ת באמצעות עיסקאות הנשק.

בשנת 1991 התקיימה "ועידת מדריד" במטרה למצוא דרכים לצמצום המתחים במזה"ת ולהתקדם לקראת שלום כולל. הוקמו מספר קבוצות עבודה בינלאומיות שכל אחת מהן

תטפל בנושא מסוים - בעיית המים, שיתוף פעולה כלכלי, בעיית הפליטים הפלשתינאים, בקרת נשק, איכות סיבה. במקביל לועידת מדריד החל משא ומתן בין ישראל לירדן, בתיווכה של ארה"ב, וכך נולד הסכם השלום ב 1994 בין ישראל לירדן (גם הסכם השלום בין ישראל למצרים משנת 1978 היה בתיווך ארה"ב). בשנות ה 90 החל משא ומתן בין ישראל לבין הפלשתינאים ונולדו הסכמי אוסלו בתיווך של מדינות המערב.

4. המזה"ת כמרכז דתי - בתחומי המזה"ת נמצאים מספר אתרים קדושים לשלוש הדתות וערים קדושות - ירושלים, חברון, בית לחם (בישראל), מכה ומדינה בערב הסעודית. המקומות הללו הם מוקדי תיירות - עליה לרגל בחג המולד של צליינים נוצרים למקומות הקדושים לנצרות שנמצאים בישראל (בית לחם) ושל עולי רגל מוסלמים מכל העולם אל מכה. פעילות אירגוני הטרור פוגעת קשות בתיירות בכלל ובתיירות הדתית בפרט.

מיקומה של ישראל במזרח התיכון

ישראל מהווה אל "לב" מרכז המזה"ת מהסיבות הבאות:

1. ישראל נמצאת במרכז הגיאוגרפי של המזה"ת ומשמשת יותר מכל כגשר בין שלוש יבשות, ובמיוחד בין אפריקה לאסיה. מעבר יבשתי בין מצרים לבין סוריה או ירדן ועיראק מתאפשר רק דרך ישראל. כמו כן, מיקומה של ישראל חוסם את הגישה הישירה של ירדן אל הים התיכון.

2. הסכסוך הערבי - ישראלי - ישראל היא מוקד להתעניינות של מדינות מחוץ למזה"ת בכל הנוגע לפתרון הסכסוך.

3. ישראל מהווה מוקד דתי לשלוש הדתות המונותאיסטיות - ערים קדושות כמו ירושלים, חברון, נצרת ובית לחם.

סביב ישראל ניתן לאתר שלוש טבעות של מדינות במזה"ת:

- טבעת פנימית קרובה ביותר לישראל - כוללת את המדינות שגובלות עם ישראל ומהוות את עיקר הגשר בין שלוש יבשות - לבנון, סוריה, ירדן, מצרים.

- טבעת אמצעית - כוללת את טורקיה, עיראק, איראן, ערב הסעודית, כוויט, תימן, קטר, עומאן, לוב.

- טבעת חיצונית הכי רחוקה - כוללת את פקיסטן, אפגניסטן, "ארצות המגרב" (מרוקו, תוניסיה, אלג'יריה), סודן, קפריסין, סומליה ומדינות מוסלמיות שעד 1990 נכללו בברה"מ (קזחסטן, טורקמניסטן, אוזבקיסטן, טג'יקיסטן) - במידה ומכלילים את המדינות הללו במזה"ת.

כ 20% מאוכלוסיית ישראל הם מוסלמים, נוצרים ודרוזים. לכן רואים בתחומי הערים בישראל שאוכלוסייתן מעורבת כנסיות ומסגדים. בישראל יש אוכלוסייה ערבית רבה. התרבות הערבית משתלבת בתרבות היהודית מבחינת לבוש, שפה, מזון, סגנון בנייה, מוזיקה.

למרות שבישראל התגלה מעט מאוד נפט, היא קשורה לנפט של המזה"ת בשתי דרכים:

א. באמצעות צינורות נפט שעוברים בה בהווה ועברו בה בעבר - צינור נפט מעיראק, צינור נפט מאילת לאשקלון (קצא"א), צינור בעבר מסעודיה דרך רמת הגולן אל לבנון.

ב. במפרץ הפרסי עובדים פלשתינאים ששולחים כסף אל משפחותיהם ביהודה ושומרון.

מלחמות ישראל עם שכנותיה שינו את הגיאוגרפיה האנושית של המזה"ת - בריחת אוכלוסייה פלשתינאית ב 1948 מישראל אל ירדן ואל לבנון. כתוצאה מכך בירדן עיקר האוכלוסייה היא פלשתינאית ובישראל בעיקר יהודים. בריחת הפלשתינאים ללבנון הפרה את שיווי המשקל העדין שהיה בלבנון בין קבוצות האוכלוסייה השונות ותרמה בעקיפין למלחמת האזרחים שפרצה בלבנון ב 1979 ובהמשך להתפתחות ארגוני טרור.

קביעת גבולות המזה"ת על פי מאפייניו

כדי שאזור כלשהו ייחשב לאזור גיאוגרפי אחיד וייחודי, הוא צריך להיות עם הרבה תכונות ומאפיינים משותפים, עם רצף טריטוריאלי ושונה באופן בולט מאזורים אחרים.

המאפיינים הגיאוגרפיים המשותפים לרוב מדינות המזה"ת ושליפהם מגדירים את המזה"ת כאזור גיאוגרפי ייחודי

מאפיינים פיסיים

1. מדבר, אקלים מדברי (הגדרה אקלימית) - בתחומי המזה"ת יש שטחים נרחבים של מדבריות חמים משני סוגים - מדבריות "צל גשם" בהשפעת מחסומי הרים (מדבר המלח הגדול באיראן, מדבר יהודה בישראל, מדבר סוריה שמשותף לסוריה, ירדן ומערב עיראק), ומדבריות הנכללים ב"רצועת המדבריות העולמית", שהמזה"ת הוא חלק ממנה (מדבריות הנפוד הגדול, דהנה ורובע אל חלי בסעודיה, מדבר סיני, מדבר לוב והמדבר הערבי במצרים, מדבר סהרה).

מדבר מוגדר לפי כמות משקעים - פחות מ 200 מ"מ. במדינות כווית, ערב הסעודית, מצרים, לוב וירדן המדבר מהווה בין 90% ל 100% משטח המדינה. באירן, בסוריה, בעיראק וישראל המדבר מהווה בין 50% ל 60% משטח המדינה.

השפעות המדבר:

א. על תפרוסת האוכלוסייה - קשיי התיישבות במדבר ולכן האוכלוסייה מתיישבת ליד נהרות הנילוס, הפרת והחידקל, שמספקים מים לשתיה ולחקלאות שלחין. כתוצאה מכך נוצרת בעיה של התפוצצות אוכלוסין ולחץ גדול של אדם על קרקע ליד הנהרות - נוצרת בעיה של מחסור בקרקע חקלאית, הפיכת החקלאות למאוד אינטנסיבית, שחיקת הקרקע.

ב. על התרבות - התפתחות תרבות הנדידה של הבדואים.

ג. קושי לקיום חקלאות - התפתחות חקלאות שלחין בלבד (השקיה מלאכותית מנהרות או התפלת מים). מיעוט שטחי החקלאות עלול להחרף את בעיית המחסור במזון בשל ריבוי האוכלוסייה.

חשוב להדגיש כי בתחומי המזה"ת יש מדינות שאינן מדבריות כמו לבנון, טורקיה, קפריסין. כמו כן, המאפיין של מדבר אינו ייחודי רק למזרח התיכון ולכן קשה לקבוע את גבולות המזה"ת רק לפי מאפיין זה. שטחי מדבר גדולים נמצאים במקומות מרוחקים מהמזה"ת, לדוגמא באוסטרליה ובדרום אפריקה. כמו כן יש מדבריות גדולים במרכז אסיה (מדבר גובי, מדבר טקילה מקו), שחלקם דמבריות קרים. מקומות מרוחקים אלו לא נכללים במזה"ת.

2. מחסור במים מתוקים - לרוב מדינות המזהה"ת יש בעיה של מחסור במים משלוש סיבות עיקריות:

- האקלים המדברי ומיעוט הגשמים, תקופות בצורת ומידבור.
- ריבוי טבעי גבוה, אוכלוסייה גדולה עם עליה ברמת החיים ולכן צריכת המים גוברת.
- שיטות השקיה והובלת המים להשקיה הן מאוד בזבזניות - שיטת השקיה בהצפה, הובלת מים בתעלה פתוחה ולכן בעיית אובדן מים בהתאדות

פעולות שמבצעות המדינות כדי להתמודד עם המחסור במים:

- א. הקמת סכרים על הנהרות כדי לאגור מים, אבל קיימת בעיה גיאופוליטית וסכנת סכסוכים מכיוון שמדובר על נהרות בינלאומיים.
- ב. התפלת מים לדוגמא בחופי המפרץ הפרסי, עקבה בירדן.
- ג. הובלת מים מאזורים עם שפע של מים אל אזורים עם מחסור, לדוגמא תעלת העיר בירדן שמובילה מים מנחל הירמוך דרומה, במקביל לנחל הירדן, בתחומי מדינת ירדן.
- ד. קידוחים לחיפוש מים פוסילים (קדומים) בנאות המדבר במצרים.
- ה. טיהור מי קולחין - לדוגמא השפד"ן בישראל.

יש לציין כי יש מדינות שאין בהן מחסור במים - לדוגמא לבנון וטורקיה ובכך הן יוצאות דופן.

3. הנפט (הגדרה כלכלית-פיזית) - המזהה"ת עשיר מאוד בנפט והוא מספק נפט למדינות מפותחות באירופה, ארה"ב ויפן. הנפט הוא משאב בעל חשיבות גיאופוליטית, תרם לפיתוח כלכלי ועודד הגירת תושבים אל מדינות המפרץ הפרסי. הנפט מעניק למדינות עוצמה כלכלית ופוליטית.

הנפט נוצר בתהליכים פיסיים (טבעיים) משרידי צמחים ומאובני בע"ח ששקעו בקרקעית אזורים שהוצפו ע"י הים. יתרונות המזהה"ת בנושא הנפט - כמות רבה, קירבה לאירופה שצורכת אותו, קלות הפקה.

ניתן לחלק את מדינות המזהה"ת לשלוש קבוצות בנושא הנפט:

- מדינות שמפיקות נפט ובתחומן קידוחי נפט רבים - עיראק, כוויט, ערב הסעודית, איראן, בחריין, קטר, לוב, מצרים, עומאן.
 - מדינות שדרךן עוברים צינורות נפט אל נמלי ים לייצוא - ירדן, סוריה, לבנון, טורקיה.
 - מדינות או רשויות שנהנות מכספי סיוע ממדינות הנפט העשירות - ירדן, הרשות הפלסטינית. יש מדינות, כמו איראן, שממנות אירגוני טרור (ג'יהאד אסלאמי, חיזבאללה, חמאס).
- בעייתיות בקריטריון זה - יש מדינות שבהן לא נתגלה נפט - לבנון וקפריסין, ויש מדינות שחסרות נפט - טורקיה, ישראל, ירדן וסודן. חשוב להדגיש כי יש מדינות ואזורים רחוקים מהמזהה"ת שבהם נתגלה נפט רב ואינם נכללים במזהה"ת (ונצואלה, הים הצפוני, קזחסטן). לא כל אזור בעולם שבו יש שפע נפט נכלל במזרח התיכון.

מאפיינים אנושיים

1. דת האיסלאם (הגדרה דתית) - רוב אוכלוסיית המזהה"ת הם מוסלמים עם אבחנה בין מוסלמים שיעים לסונים. רוב המוסלמים במזהה"ת הם מוסלמים סונים.

דת האיסלאם משפיעה על אורח החיים של תושבי המזה"ת ועל "הנוף היישובי", לדוגמה בצורת לבוש, במזון ובמנהגים - איסור אכילת חזיר ושתיית יין, עליה לרגל למכה, סגנון בניה וארכיטקטורה (עיצוב - קשתות, חומות, כיפות), מסגדים, ריבוי טבעי גבוה בשל מעמד האישה הנמוך באיסלאם וההיתר לגבר לשאת 4 נשים. האיסלאם כופר (פוסל) בתרבות המערבית החילונית וב"אמריקניזציה".

קשה להגדיר את גבולות המזה"ת לפי הקריטריון של דת איסלאם, משום שריכוז גדול של מוסלמים קיים גם במדינות שרחוקות מ"לב" המזה"ת ונמצאות במרכז אפריקה או באסיה - פקיסטן, אפגניסטן, בנגלדש, אינדונזיה (המדינה המוסלמית הגדולה בעולם) ומלזיה שבמזרח הרחוק, סרביה (חלק מיוגוסלביה לשעבר). האיסלאם של פקיסטן, מלזיה ואינדונזיה שונה מזה של המזה"ת בשל השפעות דתיות-תרבותיות של המדינות השכנות ובמיוחד הודו. כלומר, לא כל מדינה שרוב אוכלוסייתה מוסלמית תיכלל במזה"ת! ישראל היא לב המזה"ת אבל רוב אוכלוסייתה אינה מוסלמית!

2. שפה ערבית, לאום ערבי וחברות ב"ליגה הערבית" (הגדרה אתנית- לשונית) - השפה הערבית היא השפה הרשמית של רוב מדינות המזה"ת ובה משתמשים בתקשורת ובחיי היום יום. בשפה הערבית יש להגים (צורת הגייה) שונים. ככל שנתרחק אל שולי המזה"ת נמצא עמים שאינם ערביים אלא עמים הודו-אירופים, שכוללים את הטורקים, הפרסים, הכורדים והארמנים, עמים קווקזים, שכוללים צירקסים וגרוזינים, ועמים שמוצאם באזור הרי האלטי שבמערב מונגוליה וכוללים את הקזחים, האוזבקים והטורקמנים.

הגדרת המזה"ת לפי קריטריון של שפה ולאום בעייתית משום שאינה כוללת מספר מדינות - ישראל, טורקיה, איראן, קפריסין - שהשפה הרשמית שלהן אינה ערבית והן אינן מדינות ערביות, אוכלוסייתן ברובה לא ערבית, והן לא חברות ב"ליגה הערבית" (ברית צבאית- פוליטית של מדינות ערב).

* למרות דת האיסלאם, השפה הערבית והלאום הערבי, לא הצליחו ניסיונות שנעשו כדי לאחד את המדינות וליצור אומה ערבית אחת.

3. מורשת היסטורית של שלטון זר ובמיוחד של האימפריה העות'מאנית (הגדרה היסטורית) - רוב מדינות המזה"ת היו בעבר תחת שלטון של מעצמות זרות כמו האימפריה העות'מאנית ואחריה המנדט הבריטי והצרפתי. לפני האימפריה העות'מאנית שלטו במזה"ת הפרסים, היוונים והרומאים.

רוב מדינות המזה"ת קיבלו את עצמאותן רק באמצע המאה ה-20. השלטון העות'מאני השפיע על מסורת של חוקים (חוקי קרקעות) שקיימים עד היום וגם על מבנה ערים ובתרבות.

הבעייתיות בהגדרה זו - לא כל האזורים והמדינות שנשלטו בעבר ע"י האימפריה העות'מאנית נכללים במזה"ת, לדוגמה יוון ובולגריה. כמו כן, יש במזה"ת אזורים שלא נשלטו בעבר ע"י האימפריה העות'מאנית, לדוגמה איראן. גם הבריטים והצרפתים שלטו על מקומות נוספים באסיה ובאפריקה שלא נכללים במזרח התיכון.

4. רמת פיתוח נמוכה (מדינות עולם שלישי) - רמת הפיתוח הבינונית-נמוכה מתבטאת במספר דברים:

- א. תל"ג נמוך, פרט למדינות הנפט שיוצאות דופן.
- ב. ריבוי טבעי חיובי גבוה והכפלת האוכלוסייה כל 25-30 שנים. נוצרת בעיית התפוצצות אוכלוסין עם בעיות של אבטלה, מחסור במזון, מחסור במגורים, קושי לספק שירותים בסיסיים של חינוך, בריאות, חשמל, ביוב ומים נקיים.
- ג. אחוז אנאלפבתיות גבוה.
- ד. אחוז גבוה של מועסקים בחקלאות.
- ה. תוחלת חיים נמוכה יחסית.

1. הגירה פנימית רבה מהכפרים לעיר המרכזית - היווצרות מדרג עירוני לא מאוזן ("עיר ראשה").
2. רמה טכנולוגית נמוכה - חקלאות מחיה מסורתית, חוסר במכונות חקלאיות.
3. רמה נמוכה של התעשייה – דגש על תעשיות קלות ופשוטות כמו תעשיית טקסטיל ומזון. ייצוא של חומרי גלם ראשוניים לא מעובדים.

הסיבות העיקריות שבולמות ומעכבות פיתוח הן:

- דת האיסלאם שכופרת במערב ובחידושו.
- ריבוי טבעי גבוה והתפוצצות אוכלוסין - רוב הכנסות המדינה מוקדשות לייבוא מזון ולאספקת שירותים בסיסיים לאוכלוסייה הרבה, ולא נשאר כסף לפיתוח כלכלי.
- קבלת עצמאות מאוחרת יחסית, רק באמצע המאה ה-20.

למזרח התיכון יש פוטנציאל להתפתח - "מטאפורת הצבעים לפיתוח המזרח התיכון":

שחור = נפט ("הזהב השחור"), לבן = מים ("הזהב הלבן"), צהוב = מדבר שומם, ירוק = אזור מאוכלס, חי, משגשג (הפרחת השממה). ניתן לנצל את ההכנסות הרבות מהנפט כדי להתפיל או לקנות מים. בעזרת המים ניתן לפתח אזורים מדבריים שוממים ולהעביר אליהם אוכלוסייה, וע"י כך להפחית את הצפיפות באזורים אחרים. לדוגמא חופי המפרץ הפרסי התפתחו מאוד ב-40 השנים האחרונות, והוקמו בהם יישובים מודרניים, תשתיות, תעשיות ובתי זיקוק הודות לשפע ההכנסות מהנפט הרב שהתגלה באזור. לפני גילוי הנפט חופי המפרץ הפרסי היו שוממים בשל המדבר. בעקבות הנפט החלה הגירה של אוכלוסייה רבה אל חופי המפרץ הפרסי.

5. אוכלוסייה חקלאית - ברוב מדינות המזה"ת החקלאות נחשבת למקור הקיום העיקרי, ובכל מדינה חיים מיליוני פלאחים (איכרים).

מאפיינים עיקריים של החקלאות במזה"ת (בדומה לעולם שלישי):

- א. אחוז המועסקים בחקלאות גבוה, עבודת כפיים, מחסור במכונות חקלאיות - במצרים 40%, באיראן 45%, בעיראק 30%. בירדן ובכווית אחוז נמוך של מועסקים בחקלאות משום שמדובר על מדינות מדבריות ומחסור באדמות פוריות. במצרים יש בממוצע 20 טרקטורים לכל 1000 אנשים (בישראל, לצורך השוואה, יש 400 טרקטורים לכל 1000).
- ב. חקלאות מחיה - לצריכה עצמית, אין עודפים לייצוא.
- ג. שיטות עיבוד הקרקע ושיטות ההשקיה מאוד מיושנות ופרימיטיביות - בעיית ביזבוז מים ע"י שיטת הצפת שדות והובלת מים בתעלות פתוחות, חרישה בעזרת בהמה, שאיבת מים באמצעות גלגל עם דליים שקשור לבהמה שמסובבת ומרימה את הדלים.
- ד. חקלאות שלחין - השקיה מלאכותית מנהרות בשל האקלים המדברי ומיעוט הגשמים. לדוגמא במצרים לאורך הנילוס וכן בעיראק, בירדן.
- ה. גידול הכותנה נפוץ בסמוך לנהרות - הכותנה מתאימה לתנאי החום והמים הרבים מהנהרות. הכותנה היא גידול תעשייתי - משמשת כחומר גלם לתעשיית טקסטיל, שזו תעשייה שמתאימה למדינות עולם שלישי, משום שהיא תעשייה קלה ופשוטה שמעסיקה עובדים רבים אבל לא דורשת הון וידע רבים. כדי לצמצם את בעיית האבטלה יש חשיבות לפיתוח תעשיית טקסטיל.
- ו. קצב גידול אוכלוסייה גדול ומהיר מקצב ייצור המזון בחקלאות - לכן נוצרת בעיה של מחסור במזון וצורך של המדינות לייבא חיטה. הוצאת כספים על ייבוא מזון מהוות נטל על הכלכלה ומעכבות פיתוח כלכלי.
- ז. חקלאות אינטנסיבית על שטחים קטנים ליד נהרות - בשל הריבוי הטבעי הגבוה וירושת הקרקעות וחלוקתן בין הבנים, השטח החקלאי נעשה קטן מדור לדור.
- ח. החקלאים הם ברובם אנאלפבטים ועניים - זה מקשה על שימוש בטכנולוגיה חקלאית מתקדמת ועל שימוש בדשנים מלאכותיים וחומרי הדברה.

נימוקים לכך שלא ניתן להגדיר את המזה"ת כאזור גיאוגרפי מאוחד - קשיים בהגדרת המזה"ת כאזור מאוחד:

1. **אוכלוסייה מגוונת מאוד מבחינה אתנית-דתית-לשונית ולא רק מוסלמים וערבים** - בתחומי המזה"ת נמצאים עמים שאינם ערביים אלא עמים הודו-אירופים, שכוללים את הטורקים, הפרסים, הכורדים והארמנים, עמים קווקזים, שכוללים צירקסים וגרוזינים, ועמים שמוצאם באזור הרי האלטי שבמערב מונגוליה וכוללים את הקזחים, האוזבקים והטורקמנים. יש דתות נוספות מלבד איסלאם - לדוגמה נצרות ויהדות. לא כל תושבי המזה"ת מדברים ערבית, ויש שפות נוספות - עברית, פרסית, טורקית, יוונית.

2. **בתחומי המזה"ת יש מגוון של אקלימים ולא רק אקלים מדברי** - יש שישה סוגי אקלים (ראה גם בפרק אקלים):

- א. **אקלים מדברי** - כמות הגשם פחות מ 200 מ"מ, משרע (הפרש) טמפרטורה גדול, מחסור במים, קשיי התיישבות, ניתן לקיים רק חקלאות שלחין בסמוך לנהרות.
- ב. **אקלים ערבותי** - כמות הגשם בין 200 מ"מ ל 350/400 מ"מ. אקלים מעבר. יש תנודות גדולות בכמות הגשמים משנה לשנה. סכנת בצורת. נפוץ ברמת אנטוליה במרכז טורקיה, בצפון הנגב בישראל ובחלקים מירדן וסוריה.
- ג. **אקלים ים תיכוני** - כמות הגשם השנתית מעל 400 מ"מ, קיימת אבחנה בין חורף קריר וגשום לבין קיץ חם בלי גשם. זהו אקלים נוח לחקלאות ולהתיישבות. אקלים זה נפוץ בצפון ובמרכז ישראל, במערב סוריה, בדרום טורקיה, בלבנון, בצפון ירדן.
- ד. **אקלים פונטי** - נפוץ בהרי הפונטוס בצפון טורקיה סמוך לחופי הים השחור. הרבה גשם כל השנה בשל הגובה ומיקום צפוני, טמפרטורות נמוכות, אין מחסור במים.
- ה. **אקלים מונסוני** - נפוץ בדרום תימן, בדרום סודן ובאתיופיה. מתאפיין בטמפרטורות גבוהות וגשמים רבים בקיץ בלבד.
- ו. **אקלים הרי / אקלים הרים רמים** - נפוץ ברכסי ההרים הגבוהים מעל 3000 מ' ששייכים לקימוט האלפיני (הרי זגרוס ואלבורז באיראן וכן ההרים במזרח טורקיה). טמפרטורות נמוכות מאוד כל השנה, פסגות מכוסות שלג שלא נמס, קשה מאוד להתיישבות ולחקלאות.

3. **חלוקה לא אחידה ולא שווה של משאבי טבע** - הכוונה לנפט ("הזהב השחור") ומים ("הזהב הלבן"). יש מדינות עם שפע מים - לבנון וטורקיה, בעוד שרוב המדינות האחרות סובלות ממחסור במים. יש מדינות עם שפע נפט - כוויט, סעודיה, עיראק ואיראן, בעוד שיש מדינות חסרות נפט או שיש בהן מעט מאוד נפט - ירדן, לבנון, קפריסין, סודן, ישראל.

4. **רמת פיתוח לא אחידה ובסיס כלכלי שונה** - בעוד שכלכלתן של חלק ממדינות המפרץ הפרסי (כמו כוויט, קטר וסעודיה) מבוססת על ההכנסות מייצוא נפט, הרי שיש מדינות שהכלכלה שלהן לא מבוססת רק על נפט אלא על תחומים אחרים כמו תיירות, הייטק, חקלאות, תעשיות שלא קשורות לנפט, - לדוגמה בישראל, לבנון, מצרים (שהכנסותיה גם מתיירות ומתעלת סואץ). בתחומי המזה"ת יש מדינות עניות ונחשלות כמו תימן, יש מדינות מתפתחות (רוב המדינות) ויש מדינה מפותחת - ישראל. התל"ג אינו אחיד - יש מדינות עם תל"ג שנתי לנפש נמוך מאוד של פחות מ \$1000 (בתימן, במצרים), ולעומתן מדינות עם תל"ג גבוה מאוד של כמעט \$20,000 בישראל ובכוויט. יש מדינות מודרניות עם טכנולוגיה מתקדמת ולעומתן מדינות מסורתיות פרימיטיביות.

5. **קיימת הפרדה למדינות עם גבולות, מגוון של משטרים שונים, אין אומה ערבית אחת מאוחדת** - יש משטרים מלוכניים (ירדן, נסיכויות המפרץ, כוויט), משטרים דיקטטוריים, משטרים שעלו בהפיכות צבאיות, משטרים דמוקרטיים (ישראל), משטר איסלאמי קיצוני (איראן, אפגניסטן), משטרים רפובליקנים נשיאותיים במצרים ובסוריה.

לאורך כל ההיסטוריה התנהלו מלחמות בין מדינות ערב לישראל וגם בין המדינות המוסלמיות עצמן - לדוגמה מלחמת איראן-עיראק בשנים 1988 – 1980, מלחמת מצרים-תימן בשנים 1967 – 1962, מלחמת המפרץ ופלישת עיראק לכווית 1991 – 1990. במלחמת המפרץ הראשונה נוצרה בהנהגת ארה"ב חזית צבאית של מדינות נגד עיראק, שכללה את רוב מדינות ערב, למעט ירדן. כל הניסיונות שנעשו לאורך ההיסטוריה כדי ליצור אומה ערבית אחת נכשלו (ניסיון איחוד בין סוריה למצרים בשנים 1958 עד 1961).

6. חוסר אחידות מבחינת הנוף והגיאולוגיה - הנוף במזה"ת מגוון מאוד וכולל (ראה הרחבה בפרק השני):

- שרשראות הרים גבוהות שנוצרו בקימוט אלפיני צעיר - הרי רוד, הרי אלבורז והרי זגרוס באיראן, הרי הטאורוס והרי פונטוס בטורקיה, הרי ארמניה.
- מישורי חוף, מישורי סחף - אזור הדלתא של הנילוס בצפון מצרים, מישורי מסופוטמיה בעיראק, מישורי הגיאזירה במזרח סוריה, חופי הלבנט (הים התיכון) וחוף המפרץ הפרסי.
- רמות - במרכז איראן (מדבר המלח הגדול) ובמרכז טורקיה (רמת אנטוליה).
- מדבריות חול בערב הסעודית ובמצרים.

במזה"ת סוגי סלעים שונים - גיר, גרניט, כורכר, בזלת. משני צידי ים סוף מצוי הגוש הערבי-נובי שבנוי מסלעים קדומים. השבר הסורי אפריקאי עובר במזה"ת ולא משותף לכל המדינות. לאורך השבר מתרחשות רעידות אדמה רבות עקב תנועת "החלקה" בין הגוש הערבי-נובי (שכולל את ירדן) שנע צפונה במקביל ללוח הישראלי-אפריקאי. השבר עובר ממרכז אפריקה דרך ים סוף, מפרץ אילת עד בקעת הלבנון.

דוגמאות למדינות שנכללות ולא נכללות במזה"ת

לוב - נימוקים להכללתה

1. רוב שטחה מדבר ("רצועת המדבריות העולמית"), מחסור במים.
2. רוב האוכלוסייה מוסלמים.
3. שפה רשמית ערבית, לאום ערבי, חברה ב"ליגה הערבית".
4. נפט רב בצפון המדינה.
5. נשלטה בעבר ע"י שלטון זר - ע"י איטליה והאימפריה העות'מאנית.
6. רמת פיתוח נמוכה - מדינת עול"ש.
7. רצף טריטוריאלי - המשך ישיר של מצרים, למרות ריחוק מ"לב" המזה"ת.

קפריסין - נימוקים לאי הכללתה

1. אין מדבר, אין אקלים מדברי, אין מחסור במים.
2. הדת הרשמית אינה רק איסלאם, אלא יש גם נוצרים רבים.
3. שפה רשמית יוונית וטורקית ולא ערבית. לא מדינה ערבית, לא חברה ב"ליגה הערבית".
4. אין נפט.
5. מנותקת פיזית, משום שהיא אי. אין רצף טריטוריאלי ל"לב" המזה"ת.

טורקיה

נימוקים רבים להכללתה

1. רוב האוכלוסייה מוסלמית - איסלאם כדת רשמית.
2. סיבה היסטורית - האימפריה העות'מאנית שמקורה בטורקיה שלטה על חלקים נרחבים במזה"ת.
3. חלק מ"גשר בין שלוש יבשות" - דרכים היסטוריות שעברו בה - "דרך המשי" ו"דרך המלך".

4. נהרות הפרת והחידקל, שהם נהרות חשובים במזה"ת, מתחילים בטורקיה, וע"י הנהרות הללו טורקיה מחוברת פיזית ל"לב" המזה"ת.
5. רמת פיתוח בינונית - מדינת עול"ש עם אחוז גבוה של מועסקים בחקלאות.
6. מעט נפט שיש בטורקיה, צינורת נפט שעוברים בה מאזור המפרץ הפרסי ועיראק אל נמלי הים התיכון.

נימוקים לאי הכללתה

1. אין מדבר - שפע של גשמים, אין מחסור במים.
2. אינה מדינה ערבית, השפה הרשמית אינה ערבית אלא טורקית. טורקיה לא חברה ב"ליגה הערבית" אלא בברית נאט"ו (הברית הצפון אטלנטית).
3. **"ארצות המגרב" (אלג'יריה, תוניסיה, מרוקו)** - מכוונת גם "ארצות האטלס" על שם הרי האטלס שבאזור.

נימוקים רבים להכללתן

1. מדינות שרוב אוכלוסייתן מוסלמית.
2. מדינות ערביות, לאום ערבי, שפה רשמית ערבית וחברות ב"ליגה הערבית".
3. שטחי מדבר נרחבים - חלק ממדבר סהרה השייך ל"רצועת המדבריות העולמית".
4. יש בהן נפט.
5. מורשת היסטורית של שלטון קולוניאלי זר - שליטת צרפת. חלק מהשטח של תוניסיה ואלג'יריה נשלט בעבר גם ע"י האימפריה העות'מאנית בעת שיא התפשטותה.
6. רמת פיתוח בינונית-נמוכה - מדינות עול"ש, מדינות מסורתיות.

נימוק לאי הכללתן

1. רחוקות מאוד מ"לב" המזה"ת ואינן חלק מ"גשר שלוש היבשות".

אפגניסטן

נימוקים להכללתה

1. אוכלוסייה מוסלמית (מוסלמים שיעים, כאשר בתקופת שלטון הטאליבן זו היתה מדינה מוסלמית קיצונית).
2. רמת פיתוח נמוכה מאוד - אחוז גבוה של אנאלפבתיות ושל מועסקים בחקלאות, מדינת עול"ש.
3. חלק מ"דרך המשי" ההיסטורית עברה בה.
4. יש מדבר.
5. יש מעט נפט.
6. שלטון זר של האימפריה הבריטית עד 1929.
7. מדינה תומכת טרור - פיגועים והקשר לסכסוך הערבי-ישראלי (ארגונו של אוסמא בן לאדן).

נימוקים לאי הכללתה

1. אינה מדינה ערבית, לאום לא ערבי, שפה רשמית לא ערבית ואינה חברה ב"ליגה הערבית". יש מורשת פרסית חזקה.
2. אינה חלק מ"לב" ה"גשר בין שלוש יבשות" בשל ריחוקה. מדינה חסרת מוצא לים בכלל ולים תיכון בפרט.
3. העם האפגני לא שייך לגזע השמי.

סודן

נימוקים להכללת חלקה הצפוני של המדינה

1. מדבר, המשך ישיר של מצרים וגבול מלאכותי (קו ישר) בין מצרים לסודן. הנילוס מחבר אותה עם מצרים. בצפון המדינה תלות רבה במי הנילוס בשל האקלים המדברי.
2. דת איסלאם ורוב מוסלמי.
3. שפה ערבית, לאום ערבי וחברה ב"ליגה הערבית".
4. מעורבות בסכסוך הערבי-ישראלי (פעילות ארגון הטרור "האחים המוסלמים").
5. שלטון מעצמות זרות - שלטון הבריטים, ולפניהם חלק מסודן נכלל בתחומי האימפריה העות'מאנית בשיא התרחבותה.
5. רמת פיתוח נמוכה - מדינת עול"ש עניה.

נימוקים לאי הכללת החלק הדרומי של המדינה

1. החלק הדרומי גשום בקיץ ולא מדבר.
2. שבטים עובדי אלילים ודת הנצרות ולא רוב מוסלמי.
3. בסודן אין נפט.
4. אוכלוסייה שחורה ולא שייכת לגזע הלבן.

איראן

נימוקים רבים יותר להכללתה

1. אוכלוסייה מוסלמית (מוסלמים שיעים).
2. עשירה מאוד בנפט.
3. יש שטחי מדבר "צל גשם" במרכז המדינה (דשתי כוויר = מדבר המלח הגדול, דשתי לוט).
4. מעורבות בסכסוך הערבי-ישראלי כולל מימון של ארגוני טרור (חיזבאללה, חמאס, הג'יהאד האיסלאמי).
5. רמת פיתוח נמוכה - מדינת עול"ש.
6. בצפון המדינה עברה "דרך המשי" ההיסטורית.

נימוקים לאי הכללתה

1. אינה מדינה ערבית, לאום לא ערבי, השפה הרשמית היא פרסית ולא ערבית, לא חברה ב"ליגה הערבית".
2. רחוקה מ"לב" המזה"ת ומ"לב" הגשר בין שלוש היבשות.

מאפיינים משותפים לטורקיה ולמצרים

1. דת איסלאם.
2. רמת פיתוח נמוכה יחסית, עול"ש, אוכלוסייה חקלאית רבה.

מאפיינים מנוגדים בין טורקיה למצרים

1. בטורקיה אין מדבר ואקלים מדברי בניגוד למצרים.
2. טורקיה אינה מדינה ערבית והשפה הרשמית בה אינה ערבית והיא לא חברה ב"ליגה הערבית" בניגוד למצרים.
3. בטורקיה מעט מאוד נפט בניגוד למצרים.
4. רמת פיתוח בטורקיה מתקדמת יותר ממצרים.
5. טורקיה מדינת "מעלה נהרות" (התחלת נהרות פרת וחיידקל), ואילו מצרים מדינת "מורד נהר" (מסתיים בה נהר הנילוס).

מדינות טורקמניסטן, טג'יקיסטן, אוזבקיסטן וקזחסטן ומדינות הקווקז

מדינות אלו היו בעבר בשלטון סובייטי, וקיבלו עצמאות לאחר פירוקה של ברה"מ בשנת 1990.

נימוקים להכללתן

1. מדינות מוסלמיות.
2. יש בהן נפט (במיוחד בקזחסטן), כולל קשרי ייצוא נפט דרך איראן והים השחור.
3. יש בהן שטחים מדבריים נרחבים.
4. "דרך המשי" ההיסטורית עברה בחלק מהן.
5. המוצא של אוכלוסייתן הוא משבטים טורקיים ואיראנים, ומכיוון שטורקיה ואיראן נכללות במזה"ת, הרי שהמוצא זה של האוכלוסייה מחזק את הקשר של המדינות הללו אל המזה"ת.

נימוקים לאי הכללתן

1. למדינות הללו היו קשרים כלכליים-פוליטיים חזקים יותר עם רוסיה שמצפון להן מאשר עם מדינות המזה"ת שמדרום.
2. שפה רשמית אינה ערבית, הלאום לא ערבי, אינן חברות ב"ליגה הערבית".
3. לא שייכים לגזע השמי.

סיכום - גבולות המזה"ת

הגבול המזרחי - בין איראן לאפגניסטן ומפרץ עומאן. איראן שייכת.

הגבול המערבי - הים התיכון (בלי קפריסין), מערב טורקיה (כאשר יוון ובולגריה לא נכללות), ולוב. ניתן לכלול את "ארצות המגרב".

הגבול הדרומי - בדרום סודן, כאשר צפון סודן ואתיופיה נכללות.

הגבול הצפוני - הים השחור. טורקיה ואיראן נכללות. המדינות המוסלמיות שהיו בשליטת ברה"מ עד 1990 לא נכללות.

מסקנות חשובות:

1. לא כל המדינות המוסלמיות נכללות במזרח התיכון, לדוגמא אינדונזיה והמדינות המוסלמיות שהיו תחת שלטון ברה"מ עד 1990.
2. לא כל המדינות שחברות ב"ליגה הערבית" נכללות במזרח התיכון - לדוגמא סומליה שבאפריקה חברה ב"ליגה הערבית" אבל לא נכללת במזה"ת.
3. לא כל המדינות שהיו בעבר תחת שלטון האימפריה העות'מאנית נכללות במזה"ת - לדוגמא יוון ובולגריה.
4. ככל שנתרחק מ"לב" המזרח התיכון אל השוליים, נמצא מדינות שיש להן תוכנות שונות שמחלישות או מבטלות את הקשר שלהן אל המזרח התיכון.